

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 18 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2018

ARAŐTIRMA
Research

İslam'da Bireyler Arası İletişim İlkeleri ve Günümüz Teorilerine Yansımaları

Ekmel Geçer

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi

Gazetecilik Bölümü Gazetecilik Anabilim Dalı

ekmelgecer@sakarya.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0003-3367-2236>

Geliş Tarihi / Received: 05.04.2018 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 05.06.2018

Öz

Sosyal hayat içerisinde kişiler arası iletişim yöntemlerine başvurmadan gerçekleştirilecek profesyonel bir iletişim biçimini düşünmek oldukça zordur. İletişim kazalarını engellemek, mevcut sorunları çözmek ve devamlı olabilecek bir etkileşim içinde olmak için kişiler arası iletişim metotlarından faydalanılmaktadır. Bu yöntemlerin; kültürden kültüre değişkenlik gösterse de en basit anlamıyla, gülümsemek, paylaşmak ve ön yargıyla hareket etmemek gibi başlıca davranış kalıplarının, bütün toplumlarda ortak değerler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir bakıma evrensel değerler olarak da nitelenebilecek bu temel ilkeler, farklı dinlerce de (Hristiyanlık, Yahudilik, Budizm gibi) sağlıklı insani ilişkiler için zorunlu olarak görülmüş ve vaat edilen sonsuz hayatta da mutlu olmanın ön şartlarından kabul edilmiştir.

Bu çerçevede, elinizdeki makale; genelde iletişim teorilerinden, daha özeldede kişiler arası iletişime yönelik literatürden faydalanarak, İslam dininin ön gördüğü bir bireyler arası iletişim modelinin yansımalarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Teorisyenlerin iletişim tanımlamalarına baktıktan sonra, kişiler arası iletişime dair tartışmalara sınırlılıklar bağlamında değinen çalışma; İslam dininin ana kaynakları olan Kur'an ve Hz. Muhammed'in sözleri, tavsiyeleri, çevresiyle ilişkileri ve tutumlarından (sünnet) hareketle, İslami bir kişiler arası iletişim stratejisinin olduğu sonucuna varmıştır. Ayetlerin ve Peygamberin tavsiye ettiği davranış kalıpları ve söylem biçimlerinin, iletişim literatüründe aktarılan etkili ve profesyonel kişiler arası iletişim prensipleriyle örtüştüğü gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, kişiler arası ilişkiler, Hz. Muhammed, İslam.

Interpersonal Communication Principles in Islam and their Reflections in Modern Theories

In a society, it is quite difficult to think of a professional communication without applying interpersonal communication rules. Interpersonal communication methods are applied in order to prevent communication clashes, solve current problems and to structure an ongoing interaction. Although these approaches are subject to change according to the cultural heritage of the societies, it won't be mistaken to state that basic principles such as smiling, sharing and avoiding prejudice are the common values for all communities. These values, also might be named as universal ones, are seen as compulsory by different religions (Christianity, Judaism, Buddhism etc.) and accepted as the main pre-conditions of promised eternal happiness.

In this context, this article, employing communication theories in general but particularly interpersonal communication literature, aims to examine the reflections of an Islamic interpersonal communication model. Looking at the definitions of the theorists regarding communication, this article tackled the debates related to interpersonal communication and concluded that it is possible to structure an Islamic interpersonal communication model based on Islamic sources, mainly Koran and suggestions, discourses, interactions and attitudes of Prophet Mohammad. The customs highlighted by Koranic verses and the

Prophet match up with the professional interpersonal communication principles which are discussed in communication literature.

Keywords: Communication, Interpersonal relations, Prophet Muhammed, Islam.

Atıf / Cite as

Geçer, Ekmel, "İslam'da Bireyler Arası İletişim İlkeleri ve Günümüz Teorilerine Yansımaları", *Marife*, 18/1 (2018): 39-53.

Giriş

İnsanlar arasında bir kanal aracılığıyla bilinçli ya da kazara oluşan mesaj alışverişi ya da anlam ve değer paylaşımı olarak tanımlanan iletişimin¹ kişinin kendisiyle olan iletişimi, grup iletişimi, kültürlerarası iletişim, sosyal iletişim, kitle iletişimi, siyasal iletişim, sağlık iletişimi, kamu iletişimi, diplomatik iletişim, uluslararası iletişim ve pazarlama iletişimi gibi pek çok çeşidi vardır.² Bunların tümünün tanımını bu makalenin sınırlılıkları bağlamında vermek olanak dâhilinde olmamakla birlikte, örneğin *kitle iletişimi* bilginin; radyo, televizyon, gazete, internet gibi kitle iletişimi araçlarıyla heterojen bir dinleyici bütününe aktarmak olarak tanımlanabilirken,³ *siyasal iletişim*; bir siyasal yaklaşım ya da organizasyonun, var olduğu siyasal sistem içinde toplumun desteğini sağlamak ve iktidar olabilmek için, zaman ve konjonktürün gereklerine göre reklam, propaganda ve halkla ilişkiler tekniklerinden yararlanarak sürekli biçimde gerçekleşen tek veya çift yönlü iletişim çabası olarak tanımlanmıştır.⁴

Toplumsal, bireysel ve siyasal gündemle ilgili olarak farklı zamanlarda farklı iletişim türleri öne çıkıyor olsa da günümüzde mesaj ve anlam paylaşımından çok, özellikle küresel ve politik tartışmalar nedeniyle, iletişim, ideolojik ve siyasal algının aktarıldığı sürecin kendisi olarak tanımlanmıştır. İletişimin söz konusu zamansal değişimiyle ilgili olarak Berelson, *iletişim ve kamuoyu* adlı makalesinde "bazı konuların, bazı iletişim türleriyle, bazı insanlarda yaptığı etkinin farklı şartlar altında değişmekte" olduğunu ifade eder.⁵ Bu nedenle, iletişimin toplumsal ve varoluşsal anlamda önemini vurgulayan Schramm, tecrübenin aktarıldığı tek kanal olması nedeniyle iletişimi sosyal hayatın devamını sağlayan unsur olarak görür. Çünkü insan, iletişim kurmaya çalışırken bilgiyi, birikimi, düşüncüyü ya da bir davranışı karşısındakiyle paylaşmaktadır. Bu bağlamda, *kaynak*, *ileti* ve *alıcı* gibi temel üç ögesi olan iletişim sadece bireyler arası ilişkiyi değil, bu ilişkiler

¹ Sierra-Gutierrez, Farnisco, "Communication: Mutual Self-Mediation in Context", *Communication and Lonergan: Common Ground for Forging the New Age*, ed. Farrell, Thomas, Soukup, Paul, Sheed & Ward, Kansas City 1993, 269-294.

² Beck, Christina, *Communication*, Lawrence Erlbaum, New Jersey 2012, 7.

³ Freimuth, Vicki, Kirby, Susan, "Issues in Evaluating Mass Media-Based Health Communication", *Mass Communication: Issues, Perspectives and Techniques*, ed. Detrani, Jason R., Apple Academic Press, Oakville 2011, 77-98.

⁴ McNair, Brian, *An Introduction to Political Communication*, Routledge, London 2018, 35.

⁵ Berelson, Bernard, "Communications and Public Opinion", *Communication in Modern Society*, ed. Schramm, Wilbur, Illinois University Press, Illinois 1960, 527-543.

arasındaki bağlantıyı da temsil eder.⁶ İletişim kavramının öncülerinden olan ve ismi, bir iletişim modeline verilen *Laswell* de iletişim eylemini en iyi biçimde tanımlayabilmek için kimin, kime, hangi kanalla ne söylediği ve nasıl etkide bulunduğunu bilmek gerektiğini belirterek, iletişimin her bir ögesinin ayrı ayrı önemine atıfta bulunmuştur.⁷

Kişiler arası iletişim ise çok farklı biçimlerde tanımlanmış, bu türde etkileşim içinde olan bireylerin sayısının önemli olduğu vurgulanmıştır. Bir veya birkaç kişi arasında karşılıklı anlayışı hayata geçiren fikir ve duygu alışverişi olarak tanımlanmış⁸ olsa da Miller ve Steinberg, kişiler arası iletişimi, mekânsal yakınlıkla da ilişkilendirerek, onun bireylerin birbirlerine anlık geri dönüşte bulunabilmesi için ve birkaç histen birden faydalanılarak kurgulanan bir etkileşim olduğunu belirtmişlerdir.⁹ *Kişiler arası iletişim*, bu nedenle, yakın çevredeki bireyleri kapsamakta ve aynı zamanda çeşitli duygu ve hedefleri gerçekleştirmek için etkileşim içinde bulunmak olarak tarif edilmektedir.¹⁰ Bu bağlamda, her ne kadar iki bağımsız birey arasındaki mesaj alışverişi olduğu belirtilse de gündelik merhabalaşmanın ve kısa hasbihalin ötesini ifade etmektedir. Taraflar arasında aktarılan iletilerin içeriği, kalitesi ve daha ileri düzeyde etkileşimin oluşabilmesi için bireylerin tatminini de içeren kişiler arası iletişim, böylece kabul edilen toplumsal norm ve değerlerin etrafında şekillenmektedir.

Dolayısıyla bireyler arası paylaşımın etkilendiği çok yönlü bileşenler olsa da fikir alışverişinin dayandığı temel iki unsur vardır. Bunlardan biri *bilgi ve gerçeklikler*, diğeri de *değer ve duygular*dır. Paylaşımın ana unsuru olan bilgi ve değerler kültürel birer öge olarak nesilden nesile aktarılmakta böylece bireyler arası ilişkileri ve sosyal hayattaki iletişimi etkilemeye devam etmektedirler. Zamanın değişimiyle değerler de değişime uğramış olsa ve bazen istismar edilse de genel anlamda; medeniyeti, kültürü, düşünsel gelişimi ve toplumsal tecrübeyi geliştiren normlar olarak göze çarpmaktadırlar. Bir değer olarak "saygı" çoğu zaman bireyler arası ilişkilerin daha düzenli ilerlemesini sağlarken, mesela despotik toplumlarda yahut köleliğin hâkim olduğu yıllarda haksızlığa karşı sessizlik ve insan onuruna yakışmayan durumları kabul etme olarak da anlaşılmıştır.¹¹

⁶ Schramm, Wilbur, *Communications in Modern Society: Fifteen Studies of the Mass Media*, Literary Licensing, Whitefish 2012.

⁷ Laswell, Harold, D. "The Structure and Function of Communication in Society", *Mass Communication*, ed. Schramm, Wilbur, Urbana, University of Illinois Press, 1949, 102-115.

⁸ Dainton, Marianne, Zelle, Elaine D., *Applying Communication Theory for Professional Life: A Practical Introduction*, London, Sage, 2018.

⁹ Miller, Gerald R., Steinberg, Mark, *Between People: A New Analysis of Interpersonal Communication*, Chicago, Science Research Associates, 1975.

¹⁰ Berger, Charles R., Palomares, Nicholas A., "Knowledge Structures and Social Interaction", *The SAGE Handbook of Interpersonal Communication* ed. Knapp, Mark L, Daly, John A., London, Sage, 2011, 169-200.

¹¹ Bryant, Donald C., Wallace, Karl R., *Fundamentals of Public Speaking*, Appleton-Century-Crofts, New Jersey 1960.

Bireyler Arası İletişim ve İslam: Kısa Bir Başlangıç

İslam'ın kişiler arası iletişime dair yaklaşımı insanı "sosyal bir varlık" olarak kabul etmesiyle yakından ilgilidir. Birey, sosyal çevresiyle iletişim kurmadan yaşamı için gerekli ihtiyaçlarını temin edemez olarak kabul edilmekte bu nedenle "kulların içinde olmakla" tavsiye olunmakta ve cennetin şartlarından biri de sosyal hayatın merkezinde olmak olarak vurgulanmaktadır. Ancak bu birliktelik ve iş birliği, "iyilik ve takva hususunda yardımlaşın, günah ve düşmanlık yolunda yardımlaşmayın"¹² ayetinin işaret ettiği gibi sadece hayırseverlik ve fayda üzerine kurgulanmakta, toplumsal çevrenin "sâlih insanlardan" olması gerektiği öne çıkarılmaktadır.¹³ Çünkü kendisine mensup her bireyi çevresine faydalı olmak ve iyiliği anlatmakla görevli kılan İslam dini, bunun için kişinin önce kendisinin "iyilerden" olmasını salık verir ve "Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir." diyerek ibadetin, kişisel hayatta olumlu davranışlar kazandırdığı zaman anlamlı olduğunu anlatır:

*İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.*¹⁴

İslam'ın temel beş şartından dördünün (namaz, oruç, zekât, hac) kişiler arası iletişimin güçlendirilmesine ve dayanışmanın artırılmasına dair mesajlar içerdiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Namaz; her seviyeden insanla birlikteliğe ve tanışmaya, oruç, sosyal çevremizde yaşayan farklı durumlardaki insanları anlamaya ve paylaşmaya, zekât, yardımlaşma ve fedakârlığa ve hac, sadece lokal değil ama gerektiğinde evrensel değerlere uygun bir iletişim tarzı geliştirmemiz gerektiğine dair ipuçları içermektedir. Söz konusu kişiler arası iletişime dair verileri böylece hem İslam'ın kitabı olan Kur'an'da hem de İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in hayatında bulmak mümkündür. Makalenin ilerleyen sayfalarında da değinileceği üzere Hz. Peygamber hem yaşam biçimiyle hem de arkadaşlarına aktardığı vaazlarla; toplumdaki iletişimin ve bireyler arası etkileşimin nasıl olması gerektiğine dair detaylar vermiştir. Peygamberin özellikle komşularla ilişkilerin yapılandırılmasına ilişkin tavsiyesi aslında İslam'ın, kişiler arası iletişimi inşa ettiğine işaret eder:

Komşunuz borç isteyince veriniz. Yardımına koşunuz. Hastalanınca ziyaret ediniz. Kederli anlarında teselli ediniz. Maddi sıkıntılar içine girince onu kollayıp gözetiniz. Mutlu günlerinde sevincine, kederli günlerinde üzüntüsüne ortak olunuz. Ölünce cenazesine eşlik ediniz. İzni

¹² Maide, 5/2.

¹³ "(İyi) kullarımın arasına gir ve cennetime gir." Fecr, 89/29-30.

¹⁴ Bakara, 2/177.

*olmaksızın evinin bitişiğine rüzgârını kesecek şekilde yapılaşmaya başvurmayınız. Onu bezdirmeyiniz. Yemeğinizden paylaşınız ve meyvelerinizden hediye ediniz.*¹⁵

Dinin hayatı çevreleyen kurallar bütünü olarak düşünüldüğünde bireyler arası, sosyal ve siyasal iletişime yönelik kurallar da vaz edebileceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, İslam; toplumların ve kişilerin ekonomik, sosyal, kültürel, yerel ve uluslararası ilişkilerin yürütülmesi adına, şeffaflık, nezaket, hoş sözlülük gibi temel bazı ilkeler hususunda rehberlik yapmaktadır. Söz konusu iletişim türlerinin hareket noktası olan kişiler arası iletişimin etkinliği ile ilgili birçok unsuru Peygamberî yaşamda ve Kur'anî ölçülerde bulmak mümkündür. Kur'an; kendisini merhamet ve huzur kaynağı olarak ifade etmekte ve adaletsizliğin hüsrana yol açacağını söylemektedir.¹⁶ Bu nedenle, İslam'ın ilettiği iletişim stratejileri sadece Müslümanlarla değil, onların beraber yaşadığı bütün dini, kültürel ve etnik gruplarla münasebeti kapsamakta ve ilişkileri barış, eşitlik, adalet, kardeşlik ve huzur üzerine kurgulamaktadır.

İletişim Ögelerinin Dini Kaynaklardaki Yansımaları

İletişim terminolojisindeki tanımı gibi, İslam'da da bireyler arası iletişim ya da sosyalleşme; özgür, şeffaf ve samimi bir ortamda fikirlerin, kaygıların, çıkmazların ve bunlara yönelik çözümlerin paylaşılmasını ifade eder. Literatürde, kişiler arası iletişime dair yakın anlamlı ve fakat farklı kelimeler kullanılsa da dini deneyimde "iletişim kazalarını önlemek amacıyla" vurgulanan tutumlar; karşılıklı saygı, güven, öfke kontrolü, dikkatli bir dil kullanımı, sabır, metanet, ağırbaşlılık, fedakârlık ve diğerkâmlık olarak öne çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında aslında İslam'ın daha Kur'an'ın indirilişi sürecindeki Allah, vahiy meleği Cebrail ve Hz. Muhammed arasındaki görüşmelerde, iletişimin bütün öğelerinin (kaynak, ileti, kanal, alıcı, geri dönüt) etkin bir şekilde tecrübe edildiği gerçeğiyle karşılaşılmaktadır. Kur'an'ın *kodlayıcısı*¹⁷ olarak Allah ve *kod açıcısı*¹⁸ Hz. Peygamber olarak, bu ikili arasındaki iletişimin temelinde "anlaşılma, anlatma ve açık bir biçimde diğer insanlara aktarma" motivasyonlarının olduğu görülmektedir. Bu ilişkide Kur'an'ın, iletişimin bütün taraflarının ve unsurlarının önemini vurguladığı çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Ayrıca, vahiy esnasındaki iletişim; mesajın açık bir dille iletilmesini, alıcının dikkatle ve sabırla dinlenilmesini ve onun anlayacağı bir üslup edinilmesi gerektiğini salık vermektedir.¹⁹

¹⁵ Kandemir, M. Yaşar, Çakan, İsmail L., Küçük, Raşit, *Riyazüs Salihin Hadis-i Şerif Tercümesi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2017, II, 403-404.

¹⁶ İsra, 17/82.

¹⁷ Kod, insanlara anlamlı gelen, açıklanabilen semboller ve işaretler bütünüdür. Bu bağlamda kodlayıcı bu sembolleri ve işaretleri kendi düşüncesinden karşısındakine aktararak iletişimi başlatan kaynaktır.

¹⁸ İletişimde muhatabin iletiyi yorumlaması; sesleri, işaretleri ve sembolleri anlama süreci kod açmadır. Bu anlamda Hz. Cebrail, vahiy sürecinde kodlayıcı; Hz. Muhammed kod açıcı olarak tanımlanabilir. Kodlama kaynak, kod açımı ise alıcı tarafından yapılır.

¹⁹ Cemal Tosun, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, AÖF, Eskişehir 1999.

Diğer yandan, Kur'an'ın, kendisini, "Biz bu kitabı sana, her şeyin ayrıntılı açıklayıcısı, bir doğruya iletici, bir rahmet, Müslümanlara bir müjde olarak indirdik."²⁰ ayetiyle "açıklayıcı" olarak nitelendirmesi ve "Biz onu anlayasınız diye, Arapça bir Kur'an olarak indirdik."²¹ ayetiyle anlaşılır bir biçimde olduğunu ifade etmesi, iletişim sürecindeki anlatılarda muhatap(lar)ın tatmin olacağı biçimde detaylandırmanın ve kullanılan ifadelerin anlaşılır ve açıklayıcı olması gerektiğini vurgular. Bu anlaşılabilirlik, iletişim öğlelerinden olan *mesaj* ya da *iletinin* karmaşıklığını ortadan kaldırır ve aslında *kaynak* ve *alıcı* arasındaki duygusal veya fikir alışverişinin güçlü bir şekilde formüle edilmesi gerektiğini belirtir. Kur'an'daki hitap biçimi bazı özellikleriyle Arap toplumuna yönelik olsa da evrensellik özelliğiyle bütün insanlığa seslenmektedir. Bu nedenle, Kur'an'ın sınırlandırılmış bir hedef kitlesi olmadığı düşünülürse, kurulacak cümlelerin ve yararlanılacak iletişim stratejisinin çok yönlü ve evrensel olması gerekliliği ortaya çıkar. Hz. Muhammed; "herkese meşrebine göre konuşun"²² tavsiyesiyle özellikle kişisel ve küçük gruplarla etkili iletişimde sosyal, etnik, kültürel ve bireysel çevrelerinin dikkat edilmesi gerektiğini söyler.²³ Bu çerçevede özellikle siyasal ve toplumsal iletişimde ya da evrensel hususların öne çıkarıldığı konuşmalarda herkesin anlayabileceği bir tarzda, duyguyu anlatabilen bir üslupla iletişimin desteklenmesi gerekmektedir ki Kur'an'ın bütün insanlığı muhatap kabul etmesi bu nedenledir.

Yine bu çerçevede Kur'an'ın iletişimde "anlaşılır olmayı" öne çıkardığı başkaca örnekler bulmak mümkündür. Bu anlaşılabilirlikten maksat insan zihninin ilgili ayeti kavrayabilmesine yönelik çabadır. Kur'an, özellikle o zamanki Arap toplumunun anlayabilmesi ve sonraki çağlarda okumayı daha ilk defa öğrenenlerin dahi kavrayabilmesi için, dine ait terimleri somutlaştırarak anlatmayı tercih etmiş ayrıca, ikna edici bir ton kullanarak soru içeren bir karşı koyuş tarzıyla okuyucudan kıyaslama yapmasını istemiştir. "*Yeniden dirilmeyi*" (*haşr*) anlatırken başvurduğu yöntem buna örnektir. Tohumun topraktan çıkıp meyve veren bir ağaç haline gelmesi sürecinden bahseden Kur'an, aynı ağacın tekrar yapraksız ve meyvesiz kaldığını fakat daha sonra mevsiminde yeniden canlandığını anlatır. Bundan yola çıkarak insan bedeninin de toprakla buluştuktan sonra, sorgulanmak ve dünyada yaptığı iyiliklerin karşılığı olarak cennet ve diğer nimetlerle ödüllendirilmesi için yeniden dirileceğini söyler:

Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur. Sonunda onlar (o rüzgârlar), ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memleketeye sevdederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Her halde bundan ibret alırsınız. Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız

²⁰ Nahl, 16/89.

²¹ Yusuf, 12/2.

²² Ebû Davud, Edeb, 20; Münâvî, *Feyzü'l-Kadir*, 3/75.

²³ Diğer bir hadisinde Hz. Muhammed "Biz peygamberler topluluğu, daima insanların seviyelerine inmek ve onların anlayabilecekleri şekilde konuşmakla emrolunduk" (*Zebidî, İthafu Sade*, 2/65) diyerek yine muhatapı dikkate almanın öneminden bahseder.

*bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için ayetleri böyle açıklıyoruz.*²⁴

Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in öğretileri, iletişim aktörlerinden özellikle *kaynağın* tutum ve söylem biçiminin altını çizerek eğitim seviyesi ya da birikimi ne olursa olsun *alıcının* iletilen *mesajı* anlamasının üzerinde durulması gerektiğini vurgular. Yine bu kontekste, Hz. Muhammed'in "Biz peygamberler topluluğu, daima insanların seviyelerine inmek ve onların anlayabilecekleri şekilde konuşmakla emrolunduk."²⁵ ifadesi anlatı sahibinin, muhatabının anlama kabiliyetlerini sadece zihin ve idrak kapasitesiyle ölçmemesini, daha geniş kapsamda iletişim kurulan kişinin sosyal çevresini, psikolojik yapısını, konuşulan konuyla ilgili muhtemel duygularını, düşüncelerini, anlam dünyasını ve kültürel dinamiklerini de hesaba katması gerektiğini belirtir. Ayrıca iletişim esnasında yanlış anlamaya neden olabilecek sözcük, mimik ve beden dilinden uzak durulması gerekliliği Peygamberin halifelerinden Hz. Ömer'in "Kim kendini töhmet altında kalacak bir konuma sokarsa, kendisine suizanda bulunanları kınamaya hakkı yoktur."²⁶ cümlesinden anlaşılabilir.

Bireyler arası iletişimde en sık karşılaşılan sorunlardan birinin, "kesin bilgiye dayanmayan yargı"nın olduğu da vakıdır. Özellikle hassas ya da menfaatlerin çakışması ihtimali olabileceği ilişkilerde "ön yargı" daha sık görülmektedir. Öyle ki gruplar arasında veya iki kişi arasında gelecekte oluşabilecek muhtemel olumsuzluklara ait kaygılar, bireyi gerçekten yapması gerekenden uzaklaştırmakta ve zamanla (dini terminolojideki karşılığıyla) oluşan bu vesvese²⁷ psikosomatik²⁸ rahatsızlıklara neden olabilmektedir. Söz konusu ön yargıların alt yapısında da genelde kişinin kendi yapısından kaynaklanan alınganlık ve diyalog ve tavırda daimî olarak seyreden bir suizanna eğilimli olma haldir. Her ne kadar bunun genelde kişilik yapısı ile ilgili bir sorun olduğu düşünülse de iletişimde bütün tarafların kendilerini yanlış anlamaya neden olacak tavır ve söylemlerden uzak tutması sağlıklı bir iletişim için elzemdir. Öte yandan, muhatabı yanlış anlamaya sevk etmeme çabası İslam'da olumsuzluğu, kötülüğü daha baştan engellemek manasına gelen "sedd-i zerayı"²⁹ ilkesiyle de örtüşmektedir.

Bu bağlamda özellikle o dönemlerdeki kültürel algı bağlamında okunabilecek Hz. Peygamber'in hayatından aktarılan anekdot, önemli bir kişiler arası iletişim kuralı olarak karşımızda durmaktadır: Hz. Peygamber bir gece eşiyile evlerinin yakınında uzunca bir yürüyüş yapmışlardır. Ertesi sabah sahabetiyle

²⁴ Araf, 7/57-58.

²⁵ Zebidi, *İthaf'u Sade*, 2/65.

²⁶ Kenzu'l-Ummal, h. No. 8815.

²⁷ Kişinin; kendisi, başkaları ve olaylar ya da nesnelere hakkındaki şüphe, kuruntu, tereddüt ve aslı olmayan ihtimalleri içeren kontrol edemediği duygulardır. Detay için bk. Polat, Emanullah, "Kur'an'da 'Vesvese' Kavramının Semantik Analizi", *Ekev Akademi Dergisi*, 60, 2014, 355-388.

²⁸ Psikolojik sorunlardan kaynaklanan fiziksel hastalıkları anlatmak için kullanılan bir ifadedir. Detay için bk. Yazıcı Güleç, Medine, "Psikosomatik Hastalıklarda Mizaç ve Karakter", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1, 2014, 201-214.

²⁹ Arapça, "kötülükleri engellemek" anlamındadır.

buluştuğunda onlara eşitle yaptığı yürüyüşü “Yanımdaki hanımımıd.” vurgusuyla anlatmıştır. Peygamberin bu açıklamasından maksadı oluşabilecek yanlış anlamaları gidermek ve aynı zamanda onun bilgisinden faydalanarak eğitim alan arkadaşlarına, ilişkilerinde, nasıl davranmaları gerektiğini anlatmak ve ihtiyatlı olmalarını salık vermektir.³⁰ Bu noktadan hareketle İslami kaynaklarda (Kur’an, sünnet, sahabelerin yaşamı) etkili bireyler arası iletişim ilkelerinin var olduğu görülmektedir.

Bireyler arası İletişimde İslami Modelin Özellikleri

Yukarıda aktarılan dini anlatımlar çerçevesinde, İslam, hem Kur’anî anlatımda hem de Hz. Peygamber’in davranışlarından ve sosyal çevresi ile ilişkilerinden yola çıkarak, kişiler arası iletişimin başarılı bir biçimde kurgulanması için, kayda değer yöntemler aktarmaktadır. Kur’an’ın kişiyi topluluk içinde konumlandırması ve Hz. Muhammed’in, ibadethaneleri bireysel ve toplumsal sorunların konuşulduğu bir sosyal etkileşim mekânı olarak organize etmesi, söz konusu İslami kurgunun temel nedenleri arasındadır. Toplumun; tecrübenin paylaşıldığı, birikimle değiştirildiği ve yaşanmışlıkla korunduğu bir iletişim ve ilişki formu olarak düşünüldüğünde, bir kurallar bütünü olarak da insan hayatı üzerinde etkili olan dini öğretilerin bu toplumu oluşturan bireyler için etkili iletişim modelleri sunmuş olması üzerinde durulmalıdır. Daha geniş bir çalışmayla analizi daha derin olarak yapılabilecek *İslami bir kişiler arası iletişim modelinin özellikleri* bu çalışmanın sınırlılıkları kapsamında aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

Muhatabın kişiliğinin çok yönlü bir yapıdan oluştuğunu bilmek

Dini kültürün, daha baştan her canlıya Yaradan’la ilişkisi bağlamında bakması aslında iletişimin hangi temel üzerine ve nasıl kurgulanması gerektiğini anlatır. En yüce varlık olan Allah’ın “en güzel biçimde yarattığı”³¹ insan ile iletişim kurulurken bu üstün var oluş biçimini dikkate alarak iletişim planlanmalıdır. Çünkü ayetteki “en güzel yaratılmışlık” sadece fiziksel özellikler değil, duygusal, çevresiyle uyum içinde olmaya uygunluk, hayatın şartlarıyla mücadele etmeye elverişlilik ve kendisine yöneltilen sorumlulukları taşıma kabiliyetini de kapsar. Dolayısıyla insanı, dini kaynaklardaki şekliyle tahayyül eden birey, etrafındakilerle iletişim kurarken önce muhatabın kıymeti bilecektir. Daha sonra her bir insanın yaratılış özellikleriyle farklı yapılarda olduğu ön bilgisiyle davranarak her zihin dünyasının başka bir evren taşıdığı düşüncesiyle hareket edecek ve böylece iletişimini saygı temeliyle kurgulayacaktır.

³⁰ Taberî, İbn Kesir, İbn Aşur, Hucurat 49. ayetin tefsirinde aktarmışlardır: “Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahdır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi giybet etmesin.”

³¹ Tin, 95/4.

Hatayı gizlemek, hoşgörülü olmak ve uyarıyı kırmadan yapmak

İkili ilişkilerde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri de hataların gün yüzüne çıkartılması ve hata sahibinin dışlanarak kendini kötü hissetmesine neden olmaktır. Hz. Muhammed ise arkadaşları ile iletişimde onları mahcup etmemeyi esas almıştır. Küçük bir topluluk olan Mekke ve Medine yaşamında hatalar hızlıca fark edilebiliyordu. Ancak Peygamber kişilerin suçluluk psikolojine sarmalanmaması için, suç sahibinin yanlışını direk yüzüne vurmaz, topluluk içinde genel bir hitap tarzını seçerek o kişinin anlamasını ve kendisini sorgulamasını isterdi. Diğer yandan arkadaşlarına da “Müslümanların eksikliklerini, ayıplarını araştırmayın.”³² ve “Bir kul dünyada bir kulun (ayıbını) örterse, kıyamet günü de Allah onun ayıbını örter.”³³ tavsiyeleriyle insanların kusurlarını örtmelerini ve toplum içinde ifşa etmemelerini tavsiye ederdi.

Söz konusu tavra örnek olarak aynı zamanda Peygamber'in hayatından şu kesiti aktarmak mümkündür. O dönemlerdeki imamlardan biri namazları çok uzatarak cemaatin işlerinin gecikmesine neden olur. Bunun üzerine arkasında namaz kılanlar “Neredeyse cemaati terk edecektik.” diyerek Peygambere serzenişte bulundular. Elbette imamın o küçük toplulukta kim olduğu biliniyordu. İbadetin sosyal hayatı sekteye uğratacak biçimde uzatılmaması gerektiğini ifade eden Hz. Muhammed, imamı direk çağırıp mahcup etmek yerine umumi bir uyarıyı yeğlemiş ve şöyle demişti: “Ey insanlar! Ne oluyor sizlere ki, insanları nefret ettiriyorsunuz. Sizden kim imam olursa namazı hafif kıldırın. Çünkü onların içinde ihtiyar, zayıf ve ihtiyaç sahibi olanlar vardır.”³⁴

İnsanların kusurlarını araştırmamak, tecessüsten uzak durmak

Özellikle menfaat çatışmasının olduğu yerlerde insanlar çeşitli emellerine ulaşmak için birbirlerinin kusurlarını aramakla meşgul olabilmektedirler. Sadece menfaat çatışması değil olumsuz düşüncenin zihni sardığı her anda aynı anlamsız tutum sergilenabilmektedir. Türkçe'de de kullanılan 'casus' kelimesiyle aynı kökten gelen 'tecessüs', bir şey ya da kişi hakkında olumsuz yön, kusur ya da onun gizli tarafını araştırmaktır. Kur'an'da ve hadislerde de aynı kelime kullanılmaktadır. Bu bağlamda İslami kaynaklar, gizli kalmış hataların, şaibenin, sırların, kusurların araştırılması ve ortaya çıkarılmasından sakındırmıştır. Kur'an bunun için şöyle demiştir:

*Ey iman edenler! Zan'dan çokça kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Tecessüs etmeyin (birbirinizin gizli hallerini araştırmayın). Kiminiz de kiminizin giybetini yapıp arkadan çekiştirmesin. Sizden biriniz, ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi? İşte, bundan öğrenip-tiksindiniz. Allah'tan ittika edin (hakkıyla sakının). Şüphesiz Allah, tevbeleri çok kabul eden Rahim'dir.*³⁵

³² Ebu Davud, Edeb/Hadis no: 4884, 4/271.

³³ Müslim, Birr/21, Hadis no: 2590.

³⁴ Buhari, Ahkâm, 13; Müslim, Salat, 182.

³⁵ Hucurât, 49/12.

Burada hassasiyetle yasaklanan sadece ayıp ve kusur araştırmak değil aynı zamanda insanların arkasından konuşup onları zor duruma dūřürmek, onlara iftira etmektir. Bu tavır *gıybet* olarak isimlendirilmekte ve kardeş eti yemek kadar kerih gösterilmektedir. Yine bununla bağlantılı olarak Hz. Peygamber şöyle bir değer aktarımında bulunmuştur:

*Zandan kaçın, çünkü zan sözlerin en yalanıdır. Tecessüste bulunmayın, birbirinizin iç yüzünü araştırmayın, birbirinizin sözlerine (kötü niyetle) kulak kabartmayın. Birbirinize haset etmeyin, birbirine buğz etmeyin, birbirinize sırtınızı dönmeyin. Allah'ın emrettiği gibi kardeş olunuz. Müslüman Müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, onu yalnız bırakmaz, ona hakaret etmez. Takva buradadır takva buradadır, diyerek göğsünü işaret etti.*³⁶

Tartışmadan uzak durmak

Sosyal ortamlarda, aile arası iletişimde yahut ikili ilişkilerde ve hassaten politik konularda konuşulurken bazen karşılıklı hızlı bir fikir beyanı içine girmek zorunluluk haline dönüşmektedir. İslam'ın inananlara vaz ettiği davranış biçimi saygıyı ve öfke kontrolünü devam ettirebilmek olsa da kutuplaşmanın olabileceği zamanlarda meselenin tartışma zemininden uzak tutulması tavsiye edilmiştir. Çünkü münakaşa esnasında duygu kontrolü zorlaşmakta ve benlik hissi devreye girmektedir. Dolayısıyla yüksek sesle aktarılan iletilerin önemi dikkate alınmayacak ve karşı tarafın ikna olmasını sağlamayacaktır. Bu bağlamda İslam Peygamberi "Münakaşa etmeyen, kimseyi incitmeyen kişi cennete girer."³⁷ tavsiyesinde bulunarak ve tartışma anındaki kontrolün zorluğuna işaret ederek karşılığının cennet olduğunu ifade etmiştir.

Kibir ve kıskançlıktan uzak durup birlikteliğe odaklanmak

Bilgi aktarımında ve sosyal ilişkilerde ortaya çıkan tutumlardan biri de kaynağın kendisini önemli bir yere konumlandırarak iletişimi sürdürme çabasıdır. Ancak bu konumlandırma çoğu zaman karşı mesajı alan tarafından hissedilebilmektedir. Bu durumda alıcı kendini iletiye kapatabilmekte ve gerekli fayda sağlanamamaktadır. Diğer yandan kibir duygusuyla şekillendirilmiş davranış biçimi muhatabın peşin fikirli olmasına neden olur ve gelecekteki ilişkileri de zedeler. Hz. Peygamber bu bağlamda kibir ve onunla ilgili hırs ve kıskançlık gibi duyguların bireyi daha kötü davranışlara sevk edebileceğini söylemiş, bu hissiyatla motive edilen duyguların Habil ve Kabil arasındaki gibi katle dahi götürebileceğine işaret etmiştir.³⁸ Bu nedenle, kişi, motivasyonunu birlikteliğe odaklamalı ve grup iletişimindeki aktivitesini artırmalı ve grup üyelerinden herhangi birinin başarısını kendi başarısıyla eř değer tutarak kıskançlık ve benlik duygusuyla mücadele edebilmelidir.

³⁶ Ebü Dâvud, Edeb, Hadis no: 4884, Tirmizî, Birr 85.

³⁷ Tirmizî, Birr, 58, Hadis no: 1995.

³⁸ Süyütî, *el-Câmiu's-sağir*, I, 101.

Muhatabın düşünce yapısını ve mizacını dikkate almak

Kişiler arası iletişimde yaşanan kazaların nedenlerin biri de muhatabın düşünce yapısını, duygusunu ve geldiği çevreyi dikkate almamaktır. Dolayısıyla iletişimin başladığı ilk andan itibaren, muhatap kendisine iletilen mesajları yanlış anlayabilmekte ve iletişim durma noktasına gelebilmektedir. Oysa ideolojik, dini, kültürel ve siyasal yaklaşımlarda farklı bakış açıları olabileceği bir gerçektir ve bu vakıa muhatap olunan insanın görüşünü kabul etmek zorunluluğunu ifade etmez. Ancak farklı anlayışların olabileceğini, bu nedenle iletişim sürecinin daha profesyonel bir biçimde yönetilmesi gerekliliğini dikkate almak gerekir. Çünkü iletişim karşı tarafa bir bilgiyi ya da ideolojiyi dikte etmek değil, paylaşımında bulunmaktadır. Tarafların birbirlerinin yaklaşımını kabul etmesi değil, görüş alış-verişinde bulunarak gerektiğinde saygıyla sonlandırabilmektir. Bu nedenle, Hz. Peygamber'in "Herkes, anlayacağı dilden ve kişilik yapısına göre konuşun."³⁹ hadisi dikkate alınmalı ve iletişim esnasında karşı tarafı küçük düşürebilecek, onun yanlış anlamasına neden olabilecek ve toplum içinde mahcup olmasına neden olabilecek söylem ve davranışlardan uzak durulmalıdır.

Karşılıklı iletişimi güçlendirecek güncel ve kültürel bir birikime sahip olmak

İslam dinindeki "iyiliği emretme kötülükten sakındırma"⁴⁰ kuralı aslında sosyal ve bireyler arası iletişimin inananlar için zorunluluğuna işaret eder. Bu yükümlülük, bir yandan kişinin iyiliği tavsiye etmesi için kendisinin iyilerden olması gerekliliğini ifade ederken, diğer yandan iletişimin etkin ve iknanın başarılı olabilmesi için kültürel ve bilgisel bir birikime sahip olmasını şart koşar. Bu bağlamda Hz. Muhammed ve arkadaşlarını, yaşadıkları zamanın bilgeleri olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Günün belirli vakitlerinde Peygamberle bir araya gelen sahabeler, karşılıklı fikir teatisinde bulunuyor, birbirlerine sorularını soyabiliyor ve bir müzakere ve karşılıklı danışma sonrasında birlikte bir karara varıyorlardı. Kur'an'da bu "bilgi sahibi olma" niteliğine, kişiyi diğerlerinden ayırıcı bir özellik olarak "(Hiç) bilenle bilmeyen bir olur mu?"⁴¹ ayetiyle dikkat çekilmiş; böylece öğrenme eyleminin ve eğitimin kutsal olduğu mesajı verilmiştir.

Eleştiriye açık ve esnek bir yapıya sahip olmak

Etkili iletişimin önündeki temel engellerden biri de hatayı kabullenmekte zorlanmak ve taraflardan birinin eleştiriye açık olamamasıdır. Oysa "yanılmazlık" ve "mutlak gerçekliğe sahip olma" iddiası iletişimin devamlı olmasına ket vurmaktadır. Esnek bir yapıya sahip olup "yanlışlanabilirliği" ihtimal dâhilinde bırakan davranış biçimi, iletişimdeki işteşliğe imkân tanır ve doğru olana daha hızlı ulaşır. Hz. Muhammed, kendisini kabullenmeyenlerle konuşurken onları sakın bir

³⁹ Ebû Davud, Edeb, 20; Münâvî, *Feyzül-Kadir*, 3/75.

⁴⁰ "Sizden; iyiye çağırın, doğruluğu emreden ve kötülükten men eden bir cemaat olsun. İşte kurtuluşa erişenler yalnız onlardır." Âl-i İmran, 3/104.

⁴¹ Zümer, 39/9.

eda ile dinlemiş, konuşmaları bitmeden sözlerini kesmemiştir. Diğer yandan, arkadaşları ile diyalog esnasında, dünya işleri ile ilgili konularda, onların daha bilgin olabileceğini ifade etmesi onun hem esnekliğine hem de eleştirilebilir olduğuna işaret eder. Hadis kaynaklarından Müslim'de geçen bir anekdotta Peygamberî davranış biçimi olarak şöyle aktarılır:

Hiz. Peygamber ağaçlarına aşılama yapan bir gruba denk geldi. Onlara "Böyle yaparsanız hurma daha iyi olur" dedi. Ancak o yıl hurmalardan iyi bir verim alınamadı. Daha sonra Hz. Muhammed tekrar uğrayıp hurmaların durumunu sordu. Onlar da "sizi dediğiniz gibi yaptık ama iyi verim alamadık" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Siz dünyanın işini daha iyi bilirsiniz" dedi.⁴²

Sözcükleri özenle seçmek ve etkili bir tonda konuşmak

Kişiler arası iletişimde devamlılık ve fayda, kurulacak diyalogun, kısa, öz ve anlaşılır olmasına bağlıdır. Uzayan bir anlatı dinleyicileri sıkacağı gibi belli zamandan sonra da verilen mesajın anlaşılmasını da zorlaştıracaktır. Hz. Peygamber'in bu çerçevede, Kur'anî ifadeye benzer olarak, en bariz özelliklerinden biri de mesajlarını anlaşılır bir tonla yavaş yavaş ve net olarak karşı tarafa aktarmaktı. Bu bağlamda "Ben, az-öz söz söyleme kabiliyeti ile donatılmış olarak gönderildim."⁴³ diyerek kendi tarzının örnek teşkil ettiğini beyan etmiştir. Hz. Peygamber, konuşmasında net ve anlaşılır olmasıyla çevresindeki çok katmanlı ve farklı seviyelerdeki gruplarla rahatlıkla iletişim kurabilmiş, sadece Müslümanlara değil gayri-müslimlere ve her yaşta insana İslami mesajlarını aktarabilmiştir. Ayrıca, çevresindekilerle konuşurken sesini yükseltmemiş, anlatılacak konu ne kadar zor olursa olsun mütevazı bir tonlama ve kolay kalıplarla muhataplarının anlamasını sağlamış bu bağlamda bazen kinayeli, bazen şakacı ve çoğu zaman müjdeleyici bir üslup kullanmıştır. Hicretin dokuzuncu yılında 124 bin Müslümana yaptığı konuşma (Veda Hutbesi) bu anlaşılabilirliğin, etkili tonlamanın ve kucaklayıcılığın en önemli örneklerindedir.⁴⁴

Beden dilinin samimiyeti

Sözsüz iletişimde beden dilinin katkısı önem arz eder. Günlük ilişkilerde iletişimin yüzde 70'i beden dili, jest ve mimiklerle aktarılmaktadır. Bu nedenle etkili bir beden dili kullanımı kişiler arası iletişimi daha başarılı kılabilmekte ve kelimelerle aktarılmayan duyguların karşı tarafa iletilmesine katkıda bulunmaktadır.⁴⁵ Hz. Peygamber'in de sosyal çevresiyle ilişkilerinde beden dilini etkin olarak kullandığına dair bilgiler vardır. Daha çok *Şifai-Şerif* derslerinden aktarılan bu davranışlarının başında, muhatabıyla göz iletişimi kurması, konuştuğu

⁴² Müslim, Fedail, 141.

⁴³ Buharî, VIII, 76, 168, I, 295.

⁴⁴ Ünal, Vehbi, *Peygamber Efendimizin Veda Hutbesi*, Rağbet, İstanbul, 2007.

⁴⁵ Linong Dai, "New Development of Mobile Instant Messaging: Virtual Body Communication Interaction", *Internationalization, Design and Global Development*, ed. P. L. Patrick Rau, Springer, Berlin 2011, 483-490.

kişi elini bırakmadan onun bırakmaması ve sırtını muhatabına hiçbir şekilde dönmemesi vardır.⁴⁶ Topluluğa konuşurken elindeki asa ile işaretler yapması ve ellerini sıkça kullanması da iletişiminin etkili olmasının nedenleri arasında sayılmaktadır. Anlattığı konuları olabildiğince somutlaştırmış ve dinleyicilerin zihninde şekillenmesine olanak sağlamıştır. Enes b. Malik'ten aktarıldığına göre, bir defasında cennete ilk giren kişinin kendisi olacağını anlatırken eliyle cennetin kapısını çalıyor gibi yapmış; böylelikle cennet ve kapısına dair müşahhaslaştırma yapmıştır. Yine bu bağlamda, insanların konuşmalarına ve kullandıkları kelimelere dikkat etmesi konusunda tavsiyede bulunurken, Muaz b. Cebel'e, dilini tutarak "İşte bunu muhafaza et." demesi görsel metodu da etkin bir biçimde kullanmasına örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte, mimiklerini de aktif bir biçimde kullanmış, konuşmanın içeriğine yüz hatlarına şekil vermiş; dinleyicilerin, daha ne söylediğini duymadan yüzüne bakarak duygularını anladıkları aktarılmıştır.

Hız. Peygamberin beden dili kullanımında öne çıkan bir diğer özelliği, onun davranışlarında, jest ve mimiklerinde ölçülü ve samimi olması, abartıdan uzak durmasıdır. Her zaman mütebessim olan ve gülümsemeyi salık veren Hız. Muhammed, karşısındakileri rahatsız edecek kadar kahkaha ile gülmemeye dikkat etmiştir. Hız. Aişe onun gülüşünü anlatırken "Rasûlullah Efendimiz'in küçük dili gözükecek şekilde, kendinden geçercesine güldüklerini hiç görmedim. O'nun gülüşü, tebessüm şeklindeydi" demiştir.⁴⁷ Diğer yandan, etkili iletişim literatüründe vurgulandığı üzere özellikle ikili diyaloglarda muhatap ile belli bir mesafeyi korumalıdır. Bu bağlamda Hız. Muhammed de insanların özel alanına girmemiş, onları rahatsız edecek kadar kendilerine yaklaşmamıştır. Buna rağmen, uzaktan gelenleri karşılamak için onlara samimiyet göstermiş, uzun süre görmediklerine sarılmış ve onları bağrına basmıştır. Yine çocuklarla uzun zaman geçirmeye özen göstermiş, onları devesine bindirerek gezdirmiş bu ilgisi de çocuklar tarafından sevilmesini sağlamıştır.⁴⁸

Sonuç

Kuşkusuz, bireyler arası iletişimi; İslami bağlamda daha geniş çerçevede ele almak ve sadece hadis ve ayet kaynaklı değil aynı zamanda dini kültürden ve Müslüman bilgin ve özellikle sufilerin yaşam biçimlerinden yola çıkarak da irdelemek mümkündür. Ancak makalenin belirli sınırlılıklarına rağmen, Kur'an ve Peygamberî hayat biçiminden yola çıkılarak değinilen temel bilgilerde dahi Müslümanlar için hayat ölçüsü olan adalet, iyilik (ihسان), sabır, öz-saygı, alçak gönüllülük ve fedakârlık gibi etkili bireyler arası iletişim özellikleri açık bir biçimde göze çarpmaktadır. Bu çerçevede, İslam'da, iletişim türlerinin hemen hepsi için geçerli olacak kıstasların var olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. İslam dini, bu makalenin konusu olan *kişiler arası iletişimde* mesajın iletildiği kaynağın güvenilirliğine ve duyarlılığına vurgu yapmaktadır.

⁴⁶ Kadi İyaz el Endulusi, *Şifa-i Şerif Şerhi*, Tahlil Yayınları, İstanbul, 2012.

⁴⁷ Buharî, *el-Cami'us-Sahih*, VII, 94-95.

⁴⁸ Anşariyân, Hısayn, *The Islamic Family Structure*, Ofuq Press, Qum, 2000.

Diğer yandan, Hz. Peygamber, onun başka milletlerle kurduğu ilişkilerden de anlaşıldığı gibi, iletişimin evrensel olma özeliğine vurgu yaparak ilişkilerin farklı uluslarla (uluslararası iletişim), diplomatik ilişkilerle (diplomatik iletişim) ve kültürel yakınlaşmalarla (kültürlerarası iletişim) da sürdürülmesi gerekliliğine işaret etmiştir. Bununla birlikte İslam Peygamberi Hz. Muhammed; sözlü iletişimle birlikte mesajların uzun süreli kayda geçilmesi gerektiği yerlerde, daha sonraları refere edilmesi için ve çoğunlukla diplomatik ilişkilerde yazılı iletişim modelini etkin bir biçimde kullanmıştır. Hz. Peygamber'in etkili iletişim aktiviteleri onun şahsiyetinde Müslümanlara da örnek teşkil etmektedir. Çünkü İslami kaynaklarda Müslümanlar "yeryüzünde iyilik, doğruluk, adalet, yardımseverlik gibi mesajları iletenler" olarak nitelendirilmişlerdir. Kur'an bunu şöyle açıklar: "Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz. İyilikleri emreder, kötülüklerden sakındırır ve Allah'a gerçek anlamda iman edersiniz."⁴⁹

Bireyi; doğuştan sosyal bir varlık ve birbirine muhtaç olarak kabul eden İslam, onun dünyadaki ulviyetinin de ancak diğer insanlarla birlikteliğinde olabileceğini aktarmış ve ruhbaniliği, sosyal hayattan kopmayı uygun bulmamış ve onun sosyal ilişkilerini düzenleyen pek çok ölçü sunmuştur. Bu nedenle İslam toplumunda "iletişim" kelimesi daha çok sadakat, şeffaflık, rakiklik ve onurlu davranışı çağrıştırmaktadır. Peygamberin hayatından ve Kur'an'dan öğrenilen bu iletişim kriterleri herkesi kapsayacak bir tonda aktarılmış ve paylaşım, dürüstlük, yardımlaşma gibi temel ilkelerde Müslüman ve gayri-müslim ayrımı yapılmamıştır. Bu yönleriyle İslam iletişim ve ikna temelli bir dindir. Kur'an'daki "Rahmân Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona açıklamayı öğretti."⁵⁰ ayetleriyle vurgulanan da bu özelliği ki buradaki açıklamada "karşılıklı anlaşma"nın da kastedildiğini unutmamak gerekir.

Ne var ki, Müslüman toplumların kendi içinde yaşadıkları sorunlar ve evrensel değerlerle çelişen bazı görüntüleri, bu makalede ele alınan iletişim dinamikleriyle örtüşmediğine dair bir kanaat oluşturmaktadır. Ötekileştirmenin ve suçlamanın görüldüğü kişiler arası iletişimde Peygamberin tavsiye ettiği, sabır, hüsnü zan, tevazu, birliktelik, tebessüm, yardımlaşma ve tolerans gibi tutumlara yeterince önem atfedilmediği anlaşılmaktadır. Bu olumsuzluğun yıllanmış kültürel kodlar, politik ve ekonomik dinamiklerle de ilişkisi olsa da; dinin vaz ettiği iletişim biçiminin anlayış, sevgi ve değer verme üzerine inşa edildiği bilincine varmalı ve mevcut kaotik ve çatışmaya dayalı ilişkilerden uzak durulmalıdır. Zira bu çalışmada sınırlılıklara rağmen analiz edilen İslam'ın vaz ettiği iletişim özellikleri, kişiler arası ve sosyal iletişimde tutarsızlıkları, kutuplaşmayı ve dini, ırki, kültürel ayrımcılığı aşacak güçte ve insanlara hoşgörü, özgürlük, adalet, affedicilik, eşitlik, uzlaşma ve barış içinde yeniden var olma olanağını sunma kabiliyetindedir. Ancak elinizdeki çalışmanın ulaştığı temel sonuçlardan biri, İslam dininin mensuplarının bir kısmının, toplumsal seviyelerinden bağımsız olarak, Kur'an ve Peygamberin sunduğu bu değerleri yeterince bilmediği ya da uygulamadığı için gündelik

⁴⁹ Â-i İmran, 3/110.

⁵⁰ Rahman, 55/4.

yaşamında performe edemediği ve bu nedenle iletişim kazalarının kaçınılmaz olarak oluştuğudur.

Kaynakça

- Anşâriyân, Husayn, *The Islamic Family Structure*, Ofuq Press, Qum, 2000.
- Beck, Christina, *Communication*, Lawrence Erlbaum, New Jersey, 2012.
- Berelson, Bernard, "Communications and Public Opinion", *Communication in Modern Society* ed. Schramm, Wilbur, Illinois University Press, Illinois, 1960, 527-543.
- Berger, Charles R., Palomares, Nicholas A, "Knowledge Structures and Social Interaction", *The SAGE Handbook of Interpersonal Communication*, ed. Knapp, Mark L, Daly, John A., London, Sage, 2011, 169-200.
- Bryant, Donald C., Wallace, Karl R., *Fundamentals of Public Speaking*, Appleton-Century-Crofts, New Jersey, 1960.
- Buharî, VIII, 76, 168; I, 295.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, İstanbul 1995.
- Tosun, Cemal, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, AÖF, Eskişehir, 1999.
- Dainton, Marianne, Zelley, Elaine D., *Applying Communication Theory for Professional Life: A Practical Introduction*, London, Sage, 2018.
- Freimuth, Vicki, Kirby, Susan, "Issues in Evaluating Mass Media-Based Health Communication", *Mass Communication: Issues, Perspectives and Techniques*, ed. Detrani, Jason R., Apple Academic Press, Oakville, 2011, 77-98.
- Jerald Greenberg, Robert A. Baron, *Behavior in Organizations: Understanding and Managing the Human Side of Work*, Prentice Hal, New Jersey, 2003.
- Kadi İyaz el Endulusi, *Şifa-i Şerif Şerhi*, Tahlil Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kandemir, M. Yaşar, Çakan, İsmail L., Küçük, Raşit, *Riyazüs Salihin Hadis-i Şerif Tercümesi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2017, II, 403-404.
- Laswell, Herold, D. "The Structure and Function of Communication in Society", *Mass Communication*, ed. Schramm, Wilbur, Urbana, University of Illinois Press, 1949, 102-115.
- Linong Dai, "New Development of Mobile Instant Messaging: Virtual Body Communication Interaction", *Internationalization, Design and Global Development*, ed. P. L. Patrick Rau, Springer, Berlin 2011, 483-490.
- McNair, Brian, *An Introduction to Political Communication*, Routledge, London, 2018, 35.
- Miller, Gerald R., Steinberg, Mark, *Between People: A New Analysis of Interpersonal Communication*, Chicago, Science Research Associates, 1975.
- Polat, Emannullah, "Kur'an'da 'Vesvese' Kavramının Semantik Analizi", *Ekev Akademi Dergisi*, 60, 2014, 355-388.
- Schramm, Wilbur, *Communications in Modern Society: Fifteen Studies of the Mass Media*, Literary Licensing, Whitefish, 2012.
- Sierra-Gutierrez, Farnisco, "Communication: Mutual Self-Mediation in Context", *Communication and Lonergan: Common Ground for Forging the New Age* ed. Farrell, Thomas, Soukup Paul Sheed & Ward Kansas City 1993, 269-294.
- Ünal, Vehbi, *Peygamber Efendimizin Veda Hutbesi*, Rağbet, İstanbul, 2007.
- Yazıcı Güleç, Medine, "Psikosomatik Hastalıklarda Mizaç ve Karakter", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1, 2014, 201-214.